

müddeve, 478'de (1085) Tuleytula'yı (Toledo) ele geçiren Kastilya Kralı VI. Alfonso'ya haraç ödemeyi kabul etti, ancak ertesi yıl Murâbıtlar'ın kazandığı Zellâka zaferinden cesaret alarak haraç ödemekten vazgeçti. 1092'de yaptıkları antlaşmayı bozup ülkesine saldıran Kastilyalı şövalye Sîd (Seyyid) Rodrigo Diaz de Vivar'a karşı Murâbıtlar'la ittifak kurdu. Oğlu Yahyâ b. Abdülmelik'in saltanatının ikinci yılında (497/1104) Murâbıtlar'ın Şentemeriye'yi ülkelere katmasıyla Benî Rezîn devri sona erdi. Şentemeriye'nin daha sonra, Doğu Endülüs'te bağımsızlığını ilân eden müvelled kökenli İbn Merdenîş'in hâkimiyeti altına girdiği anlaşılmaktadır. 1170'te Navarralı Pedro Ruiz de Azagra'nın eline geçen şehir ve bölge 1370'ten itibaren Aragon Krallığı'nın hâkimiyetine girdi. Bölgedeki müslümanların çoğu 1238 yılına kadar İslâm hâkimiyetinde kalan Belensiye'ye (Valencia) sürülmüş olsa da müdeccenler diye bilinen müslümanlar XVI. yüzyılın sonlarına kadar varlığını muhafaza etti. Şentemeriyyetüşşark'ın yerinde bulunan Albarracın günümüzde küçük bir yerleşme mahallidir. 2009 yılı başlarında nüfusu 1100 idi. Bu durumuna rağmen surları, gotik üslûbundaki şatosu, gotik ve Rönesans üslûbundaki katedrali ve bu katedralin müze haline getirilmiş olan bölümü turistler tarafından ziyaret edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *Cemhere*, s. 499-500; İbn Hayyân, *el-Mu'aktes fi târihi'l-Endelüs V* (nşr. P. Chalmeta – F. Corriente), Madrid 1979, s. 278, 309; İbnü'l-Kerdebüs, *Târihu'l-Endelüs* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Madrid 1971, s. 113; a.m.f., *el-İkhtifâ' fi ahbâri'l-hulefâ'* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Revista del Instituto de Estudios Islâmicos* içinde), XIII, Madrid 1965-66, s. 75, 87-88, 113; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ'* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1963, II, 108 vd.; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 137, 221; Himyerî, *Şifâtü Cezireti'l-Endelüs* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1937, s. 114-115; Makkarî, *Nefhu't-ţib*, I, 167; III, 48; IV, 32; J. M. Lacarra, "El rey Lobo de Murcia y el señorío de Albarracín", *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, Madrid 1952, III, 515-526; M. Abdullâh İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, s. 166; a.m.f., *Düvelü't-tavâ'tif*, Kahire 1970, s. 43; E. Lévi-Provençal, *España musulmana*, Madrid 1987, IV, 52, 217, 244, 295; a.m.f., "Santa Mariatü'l-Garb", *İA*, X, 194-195; J. Vallvé, *La División territorial de le España musulmana*, Madrid 1986, s. 320; Hamdî Abdül-mün'im M. Hüseyin, *Sevrâtü'l-Berber fi'l-Endelüs fi 'aşri'l-imârâti'l-Ümeviyye*, İskenderiye 1993, s. 18-23; C. F. Seybold, "Albarracín", *İA*, I, 294-295; a.m.f., "Algarve", a.e., I, 299; Ch. Picard, "Şhantamariyyat al-Şharb", *El²* (İng.), IX, 306-307; J.-P. Molénat, "Şhantamariyyat al-Şharb", a.e., IX, 307-308.

MEHMET ÖZDEMİR

ŞENTERÎNÎ, Abdullah b. Ahmed

(bk. İBN YERBÛ' eş-ŞENTERÎNÎ).

ŞENTERÎNÎ, Ali b. Bessâm

(bk. İBN BESSÂM eş-ŞENTERÎNÎ).

ŞE'NÛ'd-DUÂ

(bk. TEFSİRÛ'l-ESMÂ ve'd-DAAVÂT).

ŞER

(الشَّر)

Allah'ın emri ve insanın selim fıtratıyla bağdaşmayan kötü ve zararlı şey anlamında bir kelâm terimi.

Sözlükte "kötü olmak, kötülüğe meyiletmek, kötülük yapmak" ve "kötü, en kötü, çirkin, zararlı" gibi anlamlara gelen bir masdar-isim olan şerr (çoğulu eşrâr) (*Lisânü'l-Arab*, "şrr" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 427) hayrın karşıtıdır. Kelimeye terim olarak "kimsenin hoşlanmayıp yüz çevirdiği zararlı ve kötü şey; zararlı şeylerin yayılması; bir şeyin kendi tabiatıyla örtüşmemesi" gibi mânalar verilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şrr" md.; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muhtasar*, I, 211; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, VI, 28; *el-Ta'rifât*, "şrr" md.). Dinî literatürde Allah tarafından yasaklanıp karşılığında ceza terip edilen inanç ve davranışlar, günahlar şer diye nitelenir. Kur'an-ı Kerim'de şer kelimesi biri çoğul kalıpla olmak üzere otuz yerde geçer (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "şrr" md.). Aynı veya yakın anlamlarda durr, fahşâ, fesâd, musîbet, seyyie, sû gibi kelimeler de kullanılır. Âyetlerde belirtildiğine göre hayır ve şer Allah'tandır (en-Nisâ 4/78-79). Allah insanları iyilik ve güzellikler vasıtasıyla denediği gibi korku, açlık, mal ve can kaybıyla da imtihana tâbi tutar (el-Bakara 2/155-156; Âl-i İmrân 3/180; el-Enbiyâ 21/35). Âyetlerde hayır ve şerrin insanlarca tamamıyla bilinmeyeceği, kişinin sevmediği bir şeyin hayır, sevdiği şeyin de şer olabileceği belirtilir (el-Bakara 2/216). Şer de olsa kişi sevdiği bir şeye kavuşmakta acele eder (el-İsrâ 17/11); Allah ise kullarına şerri vermekte acele etmez (Yûnus 10/11). Allah neyin hayır, neyin şer olduğunu gönderdiği vahiylerle insanlara bildirip onlara hayır yapmalarını emretmiş, kötü fiilleri yasaklamıştır

(el-Bakara 2/168-169; Âl-i İmrân 3/114-115; el-Hac 22/77). Kur'an'da, şer olan fiillerin insana düşmanlık besleyen şeytan tarafından daima güzel gösterildiğine dikkat çekilerek bu konuda uyarılarda bulunulmuş (el-Bakara 2/208, 268; Yâsîn 36/60) ve zerre kadar hayır işleyen kimsenin mükâfatını, zerre kadar kötülük işleyen kimsenin cezasını göreceği haber verilmiştir (ez-Zilzâl 99/7-8). İnsanların en kötüsü aklını kullanmayan, gerçeği dinlemek ve söylemek istemeyen, bu sebeple Allah'ın lânetine ve gazabına uğrayan inkârcılardır (el-Mâide 5/60; el-Enfâl 8/22, 55; el-Beyyine 98/6). Şer kelimesi hadislerde sıkça geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şrr" md.). Bu rivayetlerde şer kavramı Kur'an'dakine benzer şekilde "kötülük, zarar, musibet, fitne ve fesat, günah, kötü iş, kötü kişi, zararlı nesne" gibi mânalarda kullanılmıştır. Hadislerde İslâm dini insanlara verilmiş bir hayır olarak nitelendirilirken ondan yoksun bulunmak, toplumda fitne ve fesat çıkarma dahil olmak üzere bütün kötülükler mutlak mânada şer kabul edilmiş (*Müsned*, V, 391, 403; Buhârî, "Fiten", 11), Allah'ın, kulları hakkında neyin hayır, neyin şer olduğunu bildiği ve kaderin hayrı da şerri de kapsadığı belirtilmiştir (*Müsned*, V, 317; Buhârî, "Tevhîd", 10), kıyâmetin kötü insanların üzerine kopacağı haber verilmiştir (*Müsned*, I, 394, 435). Yine hadislerde belirtildiğine göre Hz. Peygamber bütün hayırların Allah'a ait olduğunu ve O'nun şer işlemekten münezzeht bulunduğunu bildirmiş (Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 20), yaratılmışların şerrinden, gökten inen ve oraya yükselen şerlerden, geçen şerrinden ve yerdeki bütün şerlerden Allah'a sığınmış, bu tür dualar yapmayı ashabına da tavsiye etmiştir (*Müsned*, II, 132; V, 430; *el-Muva'tta*, "Şe'ar", 10). Ayrıca hayır olan fiillerin yapılması ve şerlerden kaçılması istenmiştir. İnsanların en hayırlısı kendisinden hayır umulan ve şerrinden emin olunan (Tirmizî, "Fiten", 76), en kötüsü de kötülük etmesinden korkulan kişidir (Buhârî, "Edeb", 38, 48; Müslim, "Birr", 73). Bu sebeple hayır yapmaya gücü yetmeyen kimsenin kötülük işlemekten kaçınması durumunda kendisi için bunun da sadaka sayılacağı haber verilmiştir (*Müsned*, V, 171; Buhârî, "Edeb", 33).

□ KELÂM. Kelâm ilminde şer probleminin, düalist tanrı (hayır ve şer tanrısı) inancına sahip Senevîler ve Mecûsîler'le yapılan ulûhiyyet tartışmalarının ardından ortaya çıktığı söylenebilir. Bu din mensuplarınınca müslüman âlimlere, "Âlemde mevcut şerrin yaratıcısı kimdir? Şerri yarata-

nın şerîr olması gerektiğine ve hikmet sahibi yüce Allah'ın şerri yaratması düşünülmeceğine göre dünyada insanlara acı veren kötü olayların kaynağı nedir?" şeklinde sorular sorulmuş (Neseff, I, 94-96), âlimler de hayır ve şerrin bir olan Allah'ın irade ve kudretiyle yaratıldığı, acı veren bütün olayların şer tarzında değerlendirilemeyeceği, Allah'ın mutlak adalet sahibi olduğu, dolayısıyla kullarına asla kötülük yapmadığı şeklinde cevap vermiş (Kâdî Abdülcebbar, *el-Muhtasar*, I, 201-211; Tûsî, s. 84-85, 142-143), böylece problem kelâm ilminin konuları arasına girmiştir. Mu'tezile'nin adl ilkesini vazetmesinde ve adaleti Allah'ın kullarına kötülük yapmadığı, kulları hakkında en faydalı olanı (aslah) yarattığı şeklinde açıklamasında, ayrıca elemi başlı başına bir inceleme konusu yapmasında şer probleminin etkisi vardır (Watt, s. 300-304). Seneviyye ile Mecûsiler'in dışında kalan din mensuplarıyla İslâm dinine muhalif olan diğer inanç grupları da Allah'ın âlemdeki şerleri yok etmesinden, şeytani, zehirli ve yırtıcı hayvanları yaratmasından, insan türünün ebeveynini cennetten çıkarmasından ve cehennemde kullarına azap etmesinden hareketle (Hâdî-İlelhak, II, 140; İbn Kayyim, s. 184) O'nun yarattıklarına rahmetle muamele eden hikmet sahibi bir tanrı olmadığını iddia etmiş, bu iddiaların tartışılması da şer probleminin kelâm ilminde yer almasını etkilemiştir. Eş'ariyye'nin ilâhî fiillerde hikmet aranmaması gerektiği, bu fiillerin hikmetle mukayyet bulunmadığı yolundaki görüşlerinin ardında da şer probleminin olduğu söylenebilir. Nitekim şer diye nitelendirilen bütün olaylara hikmet açısından açıklama getirmeyi imkânsız gören Eş'ariyye âlimleri ilâhî iradenin mutlaklığını öne çıkarmış, Allah'ın mülkünde dilediğini yapan fâil-i muhtâr ve kâdir-i mutlak sıfatlarına dayanarak şer problemini aşmaya çalışmıştır (İbn Kayyim, s. 185). Kelâm ilminde şer problemi şerrin varlığı ve kısımları, kaynağı, Allah'a ve insana nisbeti, dolayısıyla kaderle ilişkisi ve anlaşılıp yorumlanması gibi yönlerden incelenmiştir. Literatürde şer yerine kabih, cevr, zulüm gibi kavramlar da kullanılmıştır. Mu'tezile ve Mâtürîdiyye kelâmcılarının çoğunluğu ile Selefiyye'ye mensup bazı âlimler şerrin aklen bilinebileceği görüşündedir. Buna karşılık Selefiyye'nin büyük bir kısmı ile Eş'ariyye şerrin akıl yürütmekle değil dinin bildirmesiyle anlaşılabilirliğini ileri sürmüştür. Bunlara göre âlemde bizâtihi hayır olan bir şey bulun-

madığı gibi bizâtihi şer de yoktur. Allah'ın emrettikleri hayır, yasakladıkları şerdir (Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, VI/1, s. 21-22; İbn Rüşd, s. 194-195; Âmidî, s. 234-236; Celyend, s. 244-245; ayrıca bk. HÜSÜN ve KUBUH).

Tabiatı şerrin varlığı konusunda farklı görüşler benimsenmiş ve şerrin mevcudiyeti dahil olduğu şer grubuna göre değerlendirilmiştir. İslâm âlimleri genel olarak şerri iki kısma ayırmıştır: Her zaman, her yerde, her durumda herkese zarar ve elem veren mutlak (hakiki) şer, böyle olmayan mukayyet (izâfî) şer (Râgib el-İsfahânî, s. 253). Buna göre âlemde mutlak şer bulunmayıp hastalık, fakirlik, doğal âfet ve musibetler gibi izâfî şerler vardır (Şerîf el-Murtazâ, I, 271). Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Kâinatı hiçbir şerrin yer almadığını savunan Eş'ariyye bu görüşünü, "Allah yarattığı her şeyi diler ve O'nun dilediği hiçbir şey kötü olmaz" şeklinde açıklar. Onlara göre âlemde şer diye nitelenen hususlar insanın bunları şer olarak algılayıp nitelmesiyle ilişkilidir, gerçekte ise şer değildir (Âmidî, s. 65). Bu genel tasnifin yanı sıra şer "ademî" ve "vücûdî" diye ikiye ayrılır. Şerrin gerçek varlığından (vücûdî şer) söz edilemez. Kişinin şer dediği ise bir şeyin varlığı, bekası ve kemali için zaruri olan unsurların bulunmayışıdır (ademî şer). Buna göre şer varlıkla değil yoklukla bağlantılıdır. Tabiatı felâket ve musibet türünden bazı şerler varsa da bunların kötülüğü izâfî olup belli amaç ve hikmetlere bağlı olarak mutlak şer tarzında değerlendirilmemiştir. Asıl şer ilâhî emirlere aykırı olan ve günah diye nitelendirilen davranışlardır (İbn Kayyim, s. 181-182; Celyend, s. 161-162, 168).

Şerrin kaynağına ilişkin tartışmalarda Allah'ın şerle münasebeti öne çıkarılmış, günümüzde Allah'ın varlığına yönelik itirazları da içeren çeşitli sorulara cevap verilerek problemin ulûhiyyetle ilgili boyutu üzerinde durulmuştur. Bu husustaki soruları şöylece özetlemek mümkündür: Âlemi hikmet ve rahmet sahibi olan Allah yarattığına göre neden orada şerre yer vermiş ve sadece hayrın hüküm sürdüğü bir âlem yaratmamıştır? Bütün kötülüklerin kaynağını teşkil eden şeytani neden halletmiştir? İnsanı cennete yerleştirdikten sonra niçin oradan çıkarıp dünyaya göndermiş ve onun yeryüzünde kötülük yapmasına izin vermiştir? İnsanları yalnızca kendisine tapmaları için yaratmışsa neden onların çoğu isyan halindedir? Niçin Allah sadece isyan edenlere değil mükel-

lef olmayan çocuklara ve mâsum insanlara da acı çektirmektedir? Buyruklarına aykırı davranacaklarını bildiği halde neden insanlara çok ağır mükellefiyetler yüklemiştir? İnanmayanlar âhirette cehennem azabı göreceğine, azap da şer olduğuna göre bu durumda din insanlar için bir şer kaynağı mıdır? (Hâdî-İlelhak, II, 140-141; İbn Kayyim, s. 184-185, 226-227). Bu tür sorulardan hareketle şerrin Allah'a nisbet edilip edilmeyeceğini tartışan âlimler öncelikle O'nun kudretinin şerre taalluk edip etmediği üzerinde durmuşlardır. Büyük çoğunluk Allah'ın şer işlemeye kâdir olduğu görüşündedir. Tesbit edilebildiği kadarıyla sadece Nazzâm, Câhiz ve Ali el-Esvârî gibi Mu'tezile âlimleri Allah'ın şer işlemeye kâdir olmadığını ileri sürmüştür (Hayyât, s. 38; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, VI/1, s. 127; Tûsî, s. 89; İbnü'l-Vezi'r, s. 222).

Şerrin Allah'a nisbet edilmesi ve kaderle ilişkisi en çok tartışılan meseleler arasında yer almaktadır. Bu konudaki görüşler üç noktada toplanabilir. 1. Bütün varlık ve olayları iradesi dahilinde meydana getiren Allah'tır, dolayısıyla şerrin var olmasını dileyen ve yaratan da O'dur. Buna göre hayır gibi şer de kader ve kazâ çerçevesine girmektedir. Kur'an'da hayır ve şer dahil her şeyin Allah'tan geldiğine inanılması gerektiği açıkça belirtilmiş, Allah'ın dilediğini aziz, dilediğini zelif kıldığı bildirilmiştir (Âl-i İmrân 3/26; en-Nisâ 4/78-79). Allah'ın şerri yaratması bir hikmete veya amaca değil kendi iradesine bağlıdır. O dilerse kuluna hayır, dilerse şer takdir eder; dilerse hayatını itaatle geçiren mümini cehennemde cezalandırır, ömrünü inkâr ve isyanla geçiren kâfiri de cennette mükâfatlandırır (Âmidî, s. 65-66, 224; İbn Kayyim, s. 198-199; Âlûsî, XXIII, 244). Eş'ariyye ve Cebriyye mensupları bu görüştedir. Ancak bu ifadelerin Allah'ın kudret ve iradesini illiyet engelinden tenzih etmeye yönelik olduğu, dolayısıyla sadece teorik bir anlam taşıdığı, gerçekte ise Cenâb-ı Hakk'ın müminle kâfirin âhiretteki konumunu eşit tutmayacağını beyan ettiği belirtilmektedir. 2. Allah adalet ve hikmet sahibi olup kötülük işlemekten münezzehtir. Buna göre O şerri murat etmez ve yaratmaz, kaderde ve kazâda şerre yer vermemiştir. Nitekim naslarda Allah'a herhangi bir şer nisbet edilmediği gibi akîf deliller de O'nun şer işlemeyeceğini kanıtlar. Esasen Allah şerrin çirkin bir fiil olduğunu ve fâilinin kötü nitelikler taşıdığını bilir. Ayrıca kötülük yapmak o fiili gerçekleştirmeyle bağlı bir ihtiyaçtan kaynaklanır, Allah

ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Kullarına acı çektirmesi sonunda ulaşılabilecekleri bir faydadan dolayıdır. Musibet ve felâketler yapılan isyana dünyada verilmiş bir ceza olabilir, kulu imtihan etme amacı taşıyabilir yahut onun âhirette mükâfata ermesini sağlama hedefine yönelik olabilir. Aslında bu tür şerhleri Allah'ın yarattığını söylemek mümkünse de neticede fayda sağlayacağından bunları gerçek şer saymamak gerekir. Mu'tezile ve Şîa âlimleri bu görüştedir (Eş'arî, I, 245-246; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, V, 34; VI/1, s. 177; Şerîf el-Murtazâ, I, 267-271; Süyûrî, s. 28). 3. Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri şerden münezzehtir, bu sebeple O mutlak mânada şerri dilemez ve işlemez. Allah'ın belirlediği kader ve kazâda şer değil hayır vardır, şer sadece O'nun yarattıklarında mevcuttur. Buna göre şer Allah'ın doğrudan fiili değil takdir (belirleyip planlama), kazâ (zamanı gelince icra etme) ve tahlîk (yaratma) gibi fiillerinin bir sonucudur. Şu halde şer kader ve kazâ değil mukadder, makzî, mahlûk-makdûr ve mef'ûldür. Bu sebeple Allah şerri salt şer olmasını sağlamak amacıyla değil dolaylı biçimde yaratır. Şerrin ilâhî irade kapsamına girmesi bu açıdandır. Dolayısıyla farklı özelliklerdeki maddeyi, kötülük yapma yeteneğine sahip varlık olarak insanı ve kötülük davetçisi şeytani yaratması ve bunu dilemesi şerrin varlığına sebep teşkil etmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse taşıdıkları özelliklerle birlikte canlı ve cansız varlıkların yaşamasına elverişli bir düzenlemeye tâbi tutulan âlemin yaratılması kaçınılmaz şekilde şerre imkân verir. Allah'ın bazı isim ve sıfatları O'nun şerri işlemmediğini, fiillerinin bütünüyle hayır olduğunu kanıtlar. Meselâ selâm, kuddûs, hakîm ve hamîd gibi isimleri O'nun ayıp, hata ve kusurlardan, şerri işlemekten münezzehe bulunduğu ifade eder. Mülkünde yaptığı tasarruflar sonuçta bazı yaratıklar açısından şer olsa da genel çerçevede lutuf, hikmet ve fayda içermesi bakımından hep hayra yöneliktir. Şer ise bir düzenlemeyi yerli yerinde yapmamak, yapılması gerekenin dışında gerçekleştirmektir. Allah'ın yaptığı düzenlemeler için bu durum söz konusu değildir. Allah'ın hayrı kendisine nisbet edip şerri zâtından nefyetmesi, ayrıca hayrı emredip şerri yasaklaması ve emirlerine uyanlardan razı olup yasaklarını çiğneyenlere gazap etmesi de O'nun şerri işlemmediğini kanıtlar. Selefiyye ve Mâtürîdiyye âlimleri bu görüştedir (Neseffî, I, 96; İbn Teymiyye, V, 123-125; İbn Kayyim, s. 179-181, 268-273).

Şerrin kaynaklarından birini teşkil etmesi açısından insan ve fiilleri de meselenin önemli unsurlarından biridir. İnsan ruh ve bedenden ibaret bir varlıktır. Maddî unsurlardan yaratılan beden hastalanması veya sakatlanması, acı çekmesi sebebiyle ruh için başlı başına bir şer kaynağı olabilmektedir. İbn Sinâ bu görüştedir (M. Ebû Zeyd, s. 179). İrade sahibi bir varlık olan insanın fiilleri hayır ve şer kısımlarına ayrılır. Kişi isteyerek hayrı veya şerri seçip yapabilir. Doğal âfetler dışında dünyada vuku bulan şerhlerin büyük kısmının hür iradesini kullanan insan eliyle gerçekleştiği ve bunların ilâhî emirlere aykırı davranmaktan kaynaklandığı açıktır. İnsana ait fiillerin kazâ ve kader planına dahil olması bakımından konunun ilâhî sıfat ve fiillerle ilgisi bulunmakla birlikte Cebriyye dışında kalan âlimlerin çoğunluğu insanın şerre kaynak teşkil ettiği görüşündedir. Her ne kadar iradesi dışında düzenlenen bir çevrede yaşıyorsa da fiillerini hür iradesiyle meydana getirdiği için kişinin yaptığı bütün kötülükler kendi eseridir ve gerçek anlamda fâil olması sebebiyle onlardan bizzat sorumludur. Çünkü şer fiillerin gerçekleştirilmesi Allah'ın hayra yönelik düzenlediği kazâ ve kadere muhalefetten başka bir şey değildir. Kişinin günah işlemesinin anlamı budur. İbn Sinâ gibi bazı filozofların yanı sıra İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir (Celyend, s. 168; M. Ebû Zeyd, s. 183-193).

Kelâm âlimlerinin şer problemini çözmek ve tabiatta var olan şerhleri yorumlamak üzere ileri sürdüğü görüşlerin hareket noktasını ilâhî fiillerin bir hikmet ve amacının bulunup bulunmadığı meselesi teşkil eder. Bu konuda şu görüşler benimsenmiştir: 1. İlâhî fiiller herhangi bir hikmete ve amaca bağlı değildir, yüce Allah bütün fiillerini mutlak olan ilim, kudret ve iradesiyle meydana getirir. O bütün mülk sahibi olarak dilediğini yapar. Âlemde şer gibi görünen hususları açıklamanın en doğru yöntemi ilâhî fiillerin herhangi bir hikmet ve amaçla ilişkilendirilmemesidir. Kullarına zulmetmekten münezzehe olduğuna göre Allah'ın yaptığı her şeyin hayır olması lâzım geldiğine inanmak gerekir. Bu sebeple, "Allah şunu niçin yaratmış, bu fiilin hikmet ve amacı nedir?" gibi sorular sorup bunlara cevap aramak anlamsızdır; esasen bunların herkesi tatmin eden cevapları da yoktur. İlâhî fiillerin hikmet ve amaçlarının bulunduğunu ileri sürmek ilâhî iradenin bunlarla sınırlı olduğu anlamına geldiğinden sakıncalıdır. Eş'ariyye ve Cebriyye'ye mensup âlimler bu görüştedir

(Râgıb el-İsfahânî, s. 252; Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'l-Erba'in*, I, 353; *el-Metâlibü'l-âliye*, III, 317; İbn Kayyim, s. 185-186). 2. İlâhî fiillerin mutlak şekilde bir hikmeti ve amacı vardır. Çünkü Allah hakîmdir, hikmet sahibi oluşu da bütün fiillerinin mutlaka hikmetinin ve hayra yönelik amacının bulunmasını gerektirir. Ancak sınırlı olan insan bilgisinin bütün ilâhî fiillerin hikmet ve amacını kuşatması mümkün değildir. Şer meselesini incelerken bu durumu dikkate alınması gerekir. Aksi takdirde kullarına asla zulmetmeyen, bütün peygamberlerini insanları iyilik yapıp kötülükten sakınmaya davet etmeleri için gönderen Allah'a şer nisbet edilmemesi mümkün değildir. Nitekim naslar ve kesin akfî bilgiler Allah'ın kötülük yapmaktan münezzehe olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre âlemde mevcut şerhlerin mutlaka hikmetleri ve hayra yönelik amaçları vardır. İnsanın iç yüzünü bilmekten veya akfî yorumunu yapmaktan âciz kalmaları şerrin hikmetten yoksun bulunduğu anlamına gelmez.

Şer probleminin çözülmesi bağlamında yapılan yorumların bazıları şunlardır: 1. Dünyada baskın olan şer değil hayırdır, var olan şerler ise mutlak değil izâfî ve geçicidir, ayrıca bunlar dünyada veya âhirette hayrın kazanılmasına vesile teşkil eder. Büyük bir hayra ulaşmak için küçük bir şer gerekli ise bu şer olarak değerlendirilmemeli, aksine daha büyük hayra vesile olduğundan sonuçta hayır kabul edilmelidir. Hayra vesile olan şerri terketmek ise bir tür şerdir ve mâkul değildir. Ayrıca bir yönden şer sayılan bir husus birçok yönden hayır olabilir. Meselâ yakıcılığı bakımından ateş bir şer ise de insanın hayatını sürdürmesini sağlama bakımından büyük bir hayırdır. 2. Dünyadaki şerhlerin bir kısmı Allah'a karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyen insanları denemek, uyarmak ve ibret almalarını sağlamak gibi hikmetlere bağlıdır. Fakirlik, hastalık, doğal âfet ve felâketler bu tür şerler arasında sayılabilir. Yarattığı andan günümüze kadar geçen süreçte bunca bilgilendirmelere rağmen insanın Allah'tan gafil olup ona şükretmekten kaçınması onun bazı sıkıntılarla denenip uyarılmaya ihtiyacı bulunduğunu gösterir. Bu uyarılar sayesinde kişi acizini farketme, Allah'a yönelip O'na yakınlaşma ve dua etme imkânı elde edebilir (Râgıb el-İsfahânî, s. 252-255; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ*, s. 68-69; İbn Rüşd, s. 197; İbn Kayyim, s. 180-190, 269; İbnü'l-Vezîr, s. 210-211).

İslâm âlimlerinin erken devirlerden itibaren ilgilendikleri şer problemine değişik yaklaşımlarda buldukları ve bunun kurdukları kelâm sistemini çeşitli noktalarda etkilediği anlaşılmaktadır. Farklı yaklaşımlarına rağmen âlimler, Allah'ın dünyaya ve âhirete yönelik hayır içermeyen hiçbir şer yaratmadığı görüşünde birleşir. Eş'ariyye ve Cebriyye mensuplarının şer problemini aşmak için ilâhî iradenin mutlaklığını öne çıkarması ve ilâhî fiillerin hikmetle irtibatının bulunmadığını ileri sürmesi, Mu'tezile mensuplarının şerrin ilâhî fiillerin bir sonucu olmadığını ve dolaylı şekilde de olsa ilâhî irade kapsamına girmediğini iddia etmesi problemlili görünmektedir. Çünkü Allah'ın yarattığı varlık ve olayların bütün hikmetlerini bilmenin mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle O'nun fiillerini hikmetsiz kabul etmek nasların yanı sıra akfî bilgiler ve meydana gelen olaylarla da çelişir. Allah'ın her şeyi dileyen, dilediğini yapan ve yaptıkları sorgulanamayan aşkın varlık diye nitelendirilmesi fiillerinin hikmetli olmasına engel teşkil etmez, aksine zâtının yüceliğini ve fiillerinin hikmetli oluşunu gösterir. Diğer taraftan belli hikmet ve amaçlar taşısa da âlemden şerrin bulunması ve insanın şer işleme hürriyetine sahip bir fâil olarak yaratılması da Mu'tezile görüşünün isabetsizliğini göstermektedir. Batılı ateist düşünürlerin, dünyadaki kötülüğün yüce bir tanrı düşüncesiyle örtüşmediğini iddia ederek şer problemini Allah'ın varlığını inkâr etme aracı şeklinde kullanmaları tutarlı değildir. Zira dünyada hâkim unsur hayır ve iyiliktir; farklılık arzeden şerlerin ise dünya veya âhiret açısından hayır içeren ve hayra yönelik olan tarafları bulunmaktadır. Bilgi üretme kabiliyeti sayesinde insanın şerrin üstesinden gelecek bir donanıma sahip kılınması ve bir kısım şerlere dair mâkul yorumların yapılabilmesi şer probleminin ateizm için bir dayanak olamayacağını kanıtlar. Şerlerin bir kısmı insanın yaptığı kötülüklerden ibarettir ve sorumlusu insanın kendisidir. Ayrıca âlemin düzenlenmesinde çeşitli amaçlarla şerre yer verilmesi onun hikmet sahibi bir düzenleyicisinin bulunmadığını göstermez; aksine hayra yönelik bir hikmet ve bir amaca bağlı olarak bunu düzenleyen şer varlığının mevcudiyetini kanıtlar. Bu açıdan bakılınca şerrin Allah'ın varlığına değil sıfatlarına ilişkin bir problem olduğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca ateistlerin itirazları sadece soruların cevapsız kalmasını dile getirmekte olup şer problemine çözüm üretmeyen, inkârcı iddialarına is-

pat içermeyen olumsuz bir tavrıdan ibarettir.

Günümüzde şer meselesine dair bazı çalışmalar yapılmıştır. Muhammed el-Hamdân'ın *Mefhûmü's-şer ve maşdaruh beyne's-Selef ve'l-Mu'tezile* (Riyad 1403), Münâ Ahmed Muhammed Ebû Zeyd'in *el-Hayr ve's-şer fi'l-felsefeti'l-İslâmiyye: Dirâse muķârene fi fikri İbn Sînâ* (Beyrut 1991), Herrâs Bu'lâkî'nin *el-Hayr ve's-şer fi'l-fikri'l-İslâmî* (Tunus 1986), Sâmi Saîd Ahmed'in, *el-Uşûlü'l-ûlâ li-efkârî's-şer* (Bağdat 1970), Muhammed Seyyid el-Celyend'in *Kaḏıyyetü'l-hayr ve's-şer fi'l-fikri'l-İslâmî* (Kahire 1981), Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin *el-Hayr ve's-şer* (Kahire 1991), Lütfullah Cebeci'nin *Kur'an'da Şer Problemi* (Ankara 1985) ve Metin Özdemir'in *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi* (İstanbul 2001) adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 427; *Müsned*, I, 394, 435; II, 132; V, 171, 317, 391, 430; Râgıb el-İs-fahânî, *el-'tikâdât* (nşr. Şemrân el-İclî), Beyrut 1988, s. 252-262; Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin, *er-Red ve'l-ihticâc* (nşr. Muhammed İmâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* içinde), Kahire 1971, II, 140-142; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 38, 48, 60, 73; Eş'arî, *Maķâlât* (Ritter), I, 245-246; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 6, 17, 26, 34-35, 41, 59, 141; Kâdî Abdücebbar, *el-Muġnî*, V, 34; VI/1, s. 3, 21-22, 127, 177; VI/2, s. 101, 219; XI, 85-97; a.mlf., *Şerhu'l-Uşûlü'l-hamse*, s. 511-515; a.mlf., *el-Muḥtaşar fi uşûlü'l-d-dîn* (nşr. Muhammed İmâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* içinde), Kahire 1971, I, 120-121, 201-211; Şerîf el-Murtazâ, *İnkâzû'l-beşer mine'l-cebr ve'l-kader* (a.e. içinde), I, 267-271; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İktisâd fîmâ yete'alkaḥu bi'l-'tikâd*, Necef 1399/1979, s. 84-90, 142-143; Gazzâlî, *el-Maķşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 68-69; a.mlf., *el-İktisâd fi'l-'tikâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukcu – Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 110, 115, 163-164; Neseîf, *Tebşratü'l-bedille* (Salâmé), I, 94-96; İbn Rüşd, *el-Keşf 'an menâhici'l-edille* (nşr. M. Âbid el-Câbirî), Beyrut 1998, s. 194-197; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-ġayb*, VI, 28; a.mlf., *Kitâbü'l-Erba'in fi uşûlü'l-d-dîn* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1406/1986, I, 353; a.mlf., *el-Metâlibü'l-'âliye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, III, 317; Seyfeddin el-Âmidî, *Ġāyetü'l-merâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, s. 65-66, 224, 234-236; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il* (nşr. M. Reşîd Rızâ), [baskı yeri ve tarihi yok] (Lecnetü't-türâsî'l-Arabî), V, 123-125; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâ'ü'l-'alil*, Kahire 1323, s. 179-205, 226-227, 268-273; Süyûrî, *en-Nâfi' 'evme'l-haşr fi Şerhi'l-Bâbi'l-hâdî 'aşer* (nşr. Mehdi Muhakkık), Tahran 1365, s. 28; İbnü'l-Vezîr, *İşârü'l-haķ 'ale'l-halk*, Beyrut 1403/1983, s. 210-211, 222, 237-238, 345; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'âni*, III, 115; XXIII, 244; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalî), Ankara 1981, s. 300-304; M. Seyyid el-Celyend, *Kaḏıy-*

yetü'l-hayr ve's-şer fi'l-fikri'l-İslâmî, Kahire 1981, s. 161-168, 244-245; İzzeddin Belîk, *Mevzînü'l-Kur'âni'l-Keḗm*, Beyrut 1983, s. 235-236, 241-243; Münâ Ahmed M. Ebû Zeyd, *el-Hayr ve's-şer*, Beyrut 1991, s. 14, 179, 183-193; M. Abduh, "Su'âl ve cevâb", *el-Menâr*, III, Kahire 1318/1901, s. 158-160.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

Felsefe ve Ahlâk. Şer meselesi düşünce tarihinde "teodise" (Tanrı'nın âdilliği) kavramı çerçevesinde tartışılmıştır. Konunun problem oluşu başlıca şu sorulardan kaynaklanmaktadır: Kötülük denilen ve yaşanması, gözlenmesi acı ve üzüntü veren bazı durumlar var olduğuna göre bunlarla merhametli, şefkatli, iyilik kaynağı, bilgisi ve kudreti sınırsız Tanrı inancı nasıl bağdaştırılır? Eğer Tanrı kötülüğü isteyerek yarattıysa bu O'nun adaletinden kuşku duyulmasına yol açmaz mı? İstemediği halde kötülük varsa bu da O'nun kötülüğü gidermeye gücünün yetmediği, kudretinin sınırlı olduğu anlamına gelmez mi? Bu tür sorular şer konusunda kötümser düşünenler tarafından ileri sürülmüş, agnostisizm, şüphecilik ve ateizmin en önemli dayanaklarından birini meydana getirmiştir. İyimser düşünenler ise tek tek olaylar yerine varlığa bütüncül bir açıdan bakıldığında kötülük gibi görünen durumların küllî düzen içinde iyilik olduğunun anlaşılacağını, dolayısıyla kötülüğün gerçekte varlığından söz edilemeyeceğini, iyiliğin asıl, kötülüğün ârızî olduğunu, iyiliğe nisbetle daha az olan kötülüğün evrenin sistemini tamamlaması açısından yerinde ve anlamlı olduğunu söylemişlerdir. Başka bir yoruma göre eşya zıtlarıyla bilinir. Nitekim çirkinlik olmasa güzelliğin, yanlışlık olmasa gerçeğin farkına varılamaz. Bunun gibi iyiliğin varlığı ve değeri de iyiliğe göre daha sınırlı olan kötülüğün varlığıyla anlaşılmaktadır. Sonuçta kötülük problemi Tanrı'nın âdilliğine de ilminin ve kudretinin sınırsızlığına da halel getirmez.

Şer konusunu iyimser bir yaklaşımla ele alıp Tanrı inancıyla bağdaştıran ilk düşünürlerden biri Eflâtun'dur. Eflâtun'a göre yaratan iyidir, dolayısıyla her şeyin olabileceğince iyi olmasını istemiş, düzenin her bakımdan daha iyi olduğunu düşünerek kaos halindeki varlığa düzen vermiştir (*Timaios*, s. 28-31). Konuyu kötümser bir yaklaşımla ele alan Epikür evrenin pek çok kötülükle dolu olduğunu ileri sürmüştü (Weber, s. 89-90). Plotinus kötülüğün Tanrı'yla ilişkisi bulunmayıp maddenin özelliği olduğunu, hıristiyan teologu Saint Augustinus ise Tanrı'yı salt iyilik, hikmet ve sevgi şeklin-